



Yitirmekte Olan Cennet Amazon

PERU'NUN işgalinden altı yıl sonra, İspanyol güçlerinin lideri Gonzalo Pizarro, İquitos kentinin doğusundaki bilinmeyen bölgeleri keşfetmek için büyük bir sefer düzenledi. Bu seferde, öncü gubun başına, işgal sırasında birçok yardımcı dokunan Francisco de Orellana'yı geçirdi. Orellana, Nisan 1541'de küçük bir gemi ve 50 askerle birlikte, İquitos'un yanından geçen büyük ırmak boyunca ilerlemeye başladı. Bir süre sonra öncülerin, arkadaki ana grupla bağlantısı koptu. Ama Orellana ve adamları ırmak boyunca ilerlemelerini sürdürdüler.

Büyüklüğü ve barındırdığı alışılmadık hayvan ve bitki türleriyle, ırmak onları çok şaşırtıyordu. Grup, yolculuk sırasında birçok yerli kabileyle de ilişki kurdu. Bu kabilelerden bazılarının, kadın savaşçılardan oluşan büyük bir kabileye bağlı olduğunu öğrendiler. Bir gün de bu kadın savaşçıları başka bir kabileyle savaşırken gördüler. Bu manzara karşısında şaşkınlığa düşen Orellana'nın aklına Yunan mitolojisindeki kadın savaşçılar, Amazonlar, geldi. Bunun üzerine de bu büyük ırmağa Amazon adını verdi. Orellana ve adamları Ağustos 1542'de Amazon'un ağzına ulaştı. Kısa bir süre sonra da Avrupa'ya döndüler. Kadın savaşçılar öyküsü Avrupa'da biraz kuşkuyla karşılandı; ama ırmağın adı da o tarihten sonra Amazon olarak kaldı.

Batı'da Amazon olarak bilinen bu dev ırmak sistemi, Brezilya'da hâlâ farklı adlarla anılıyor; ırmağın ağzından Negro ırmağının katıldığı yere –Manaus kentine– kadarki bölümüne *Amazo-*

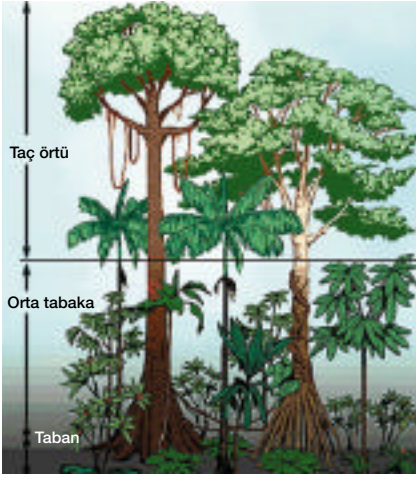
nas deniyor. Manaus'tan Doğu Peru'nun en büyük kenti Iquitos'a kadar olan bölümüneyse *Solimões* deniyor. Yalnız Brezilya'da değil, Peru'nun da değişik yörelerinde halk Amazon'u farklı adlarla anıyor: Irmağın Atlantik'ten Iquitos'a kadar olan bölümüne *Amazonas* denirken, Iquitos'tan Andlar'daki Atalaya kentine kadarki bölümüne *Ucayali* deniyor. Atalaya'dan daha yukarıdaysa, değişik bölgelerdeki yerli halk *Tambo*, *Ene* ve *Apurimac* adlarıyla anıyor ırmağı.

Peki, birçok adı olan 6400 km'lik, bu dev ırmak sistemi nerede doğuyor? Amazon'a yönelik ilk keşif araştırmalarını 1600'lerin ortalarında Portekizli kâşif Pedro Teixeira gerçekleştirdi. Daha

sonra 1743'te Fransız doğabilimci Charles-Marie de La Condamine ve 1800'lerin başında ünlü Alman doğabilimci Alexandre von Humboldt da Amazon'a gitmişti. O tarihlerden bu yana Amazon'la ilgili bilimsel araştırmalar artarak ve çeşitlenerek süregelmiştir. Amazon'un kaynağını saptamaya yönelik ilk bilimsel geziye Ekim 1971'de yapıldı. Bu gezide, Peru Andları'ndaki Nevado Mismi Dağı'na (5600 m) gidildi. Ünlü Titicaca Gölü'nün 200 km batısındaki bu dağda, Pasifik Okyanusu'na yaklaşık 160 km uzaklıkta, Carhuasanta Çayı doğuyordu. Bu çay, biraz ileride Lloqueta Deresi'yle birleşiyordu. Daha sonra da Hornillos Çayı'na karışıp, 5200 m yükseklikteki Apurimac Kanyonu'nda



Binin üzerinde kolu ve Güney Amerika'nın altı ülkesine yayılmış 6 milyon kilometrekarelik havzasıyla, Amazon ırmak sistemi dünyadaki tüm ırmaklarda akan suyun beşte birini taşır. Barındırdığı canlı türlerinin zenginliği açısından, bu havzanın dünyada bir benzeri yoktur.



Yağmur ormanının en üst tabakası, en gürültülü, en aydınlık ve en çok canlı türünü barındıran taç örtüdür. Onun altında orta tabaka ve en altta da taban yer alır.

Apurimac Irmağı'nı oluşturuyordu. Bu ırmak da 200 m kadar aşağıda Urubamba Irmağı'yla birleşerek Ucayali adını alıyordu. Dolayısıyla bizim, Amazon olarak tanıdığımız, Apurimac-Ucayali-Amazon ırmak sisteminin kaynağı, Andlar'daki Nevado Mismi Dağı'nda doğan Carhuasanta Çayı'dır.

Amazon

Andlar'dan inen ırmak, küçük küçük büyüklü birçok akarsuyun katılımıyla giderek büyür. Taşdığı su miktarı artar ve yatağı genişler. Öyle ki bazı yerlerde ırmağın iki yakası arasındaki açıklık, onlarca kilometreyi bulur. 6400 km uzunluğuyla, Nil'den (6650 km) sonra



Dünyanın en büyük ırmağı Amazon'un kaynağı, Andlar'daki Nevado Mismi Dağı'ndan doğan Carhuasanta Çayı'dır.

dünyanın en uzun ikinci ırmağı Amazon'a binin üzerinde akarsu katılır. Kollarından altısı; Japurá, Juruá, Madeira, Negro, Xingu ve Purus 1500 km'den daha uzundur. Atlantik'e dökülürken genişliği 240 km'yi bulur. Amazon, yağmur mevsiminde taşar ve bu dönemde yatağı 20-50 km genişliğe ulaşır. Kimi bölgelerde su düzeyi 10 m'den fazla yükselir. Bu mevsimde ırmağın ağzından Atlantik Okyanusu'na saniyede 175-200 bin metreküp tatlı su dökülür. Amazon tek başına, dünyanın tüm ırmaklarındaki su toplamının beşte birini taşır. Böylesi büyük miktardaki tatlı su, ırmağın ağzından 150 km öteye değin deniz suyunun tuzluluk oranını düşürür.

Amazon son derece yavaş akar. Genellikle hızı saatte 2 km kadardır (taşkın mevsiminde bu hız biraz daha artar). Çünkü ırmak yatağının eğimi neredeyse yok gibidir; ağızdan 3600 km ötedeki İquitos'a kadar ancak 100 m yükselir. Bu nedenle de ulaşım çok elverişlidir. Okyanus gemilerinin en büyükleri bile, ırmak ağzından 1600 km içerideki Manaus'a rahatlıkla gidebilir. Daha küçük gemilerse Manaus'tan öteye 2000 km daha giderek İquitos'a varabilir.

Xingu ve Negro gibi kimi kolların suları, asitli olmaları ve taşıdıkları humus nedeniyle koyu kahverengi akar. Bu nedenle de halk arasında 'karasu'lar olarak anılırlar. Öte yandan Andlar'dan gelen ana kolun rengi, taşıdığı tortular nedeniyle daha açıktır ve 'beyazsu' diye bilinir.

Kollarıyla birlikte Amazon'u besleyen havza 6 000 000 km² büyüklüğündedir ve dünyanın en büyük havzasıdır (Türkiye'nin 7 katından daha büyük). Havzanın üçte ikisi Brezilya'dadır ve ülkenin % 40'ını oluşturur. Üçte ikisi yağmur ormanı olan bu dev havzanın geri kalan bölümü Peru, Venezuela, Kolombiya, Ekvador ve Bolivya'dadır.

Türlerin Çeşitliliği

Bilim adamları yıllar boyunca dünyada iki milyon dolayında canlı türü olduğunu düşünüyorlardı. Ne zaman ki gözlerini tropikal kuşaktaki yağmur ormanlarına çevirdiler, işte o zaman dünyadaki canlı türlerine yönelik tahminlerinde büyük bir değişme ve sıçrama oldu. Çünkü yağmur ormanların-



Amazon'un kimi kolları, taşıdıkları organik maddeler nedeniyle koyu kahverengi akar. Halk bunlara "karasu" der. Küçük fotoğrafta ana kola katılan bir karasu kolu görülüyor.



binlerce kilometre uzanan, tek parça bir halı gibi görünür. Bu halıyı kimi yerlerde yalnızca ırmak keser. Ancak kimi noktalarda taş örtünün üzerine çıkmış, 50-60 m boyunda ağaçlar da bulunur. Düz, beyazımsı gövdeleri öteki ağaçlarından daha geniş olan bu ağaçlar değişik liken ve mantar türleriyle kaplıdır.

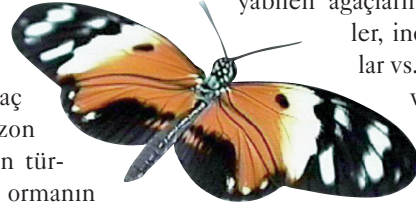
Ormandaki fotosentezin % 90'ı taş örtüde olur. Amazon Havzası'ndaki hayvan türlerinin de % 50-60'ı, ormanın bu en üst tabakasında yaşar. Böceklerin çıkardığı sesler, yüzlerce değişik kuşun ötüşü ve maymunların çığlıkları, taş örtüyü ormanın en gürültülü tabakası yapar. Bu hayvan türlerinin büyük bir bölümü henüz keşfedilmemiştir. Günümüzde yeni türlerin keşfi ve adlandırma çalışmaları yoğun bir biçimde sürdürülüyor. Bilim adamları, ağaç evler kurarak ve dağcılık malzemelerinden yararlanarak taş örtünün yeni türlerini adlandırmaya çalışıyorlar.

Taş örtüyü oluşturan ağaçların yaprakları ince ve aşağı dönüktür. Böylece yağmur suları yapraklarda tu-

tu l m a z , doğrudan tabana iner. Bu tabakadaki ağaçların başka bir özelliği de çiçeklerinin dallarından değil gövdelerinden çıkmasıdır.

Taş örtünün altında, loş ışıkta yaşayabilen ağaçların; palmiyeler, defneler, incirler, sedirler, maunlar vs. yer aldığı orta tabaka vardır. Bu ağaçlar da çok sayıda epifit bitkiye ev sahipliği yapar. Epifitler, toprakta köklenmeye gereksinim duymayan bitkilerdir. Öteki bitkilerin üzerinde büyürler. Bu tabakadaki ağaçların gövdeleri rengârenk orkideler, kaktüsler, eğreltiotları ve yosunlarla bezelidir.

Ormanın en alt tabakası, orman tabanıdır. Taş örtüdeki ve orta tabakadaki ağaçların yapraklarından dolayı, tabana çok az güneş ışığı ulaşır. Bu nedenle taban, gündüzleri bile neredeyse karanlıktır. Ayrıca taş örtünün tersine, burası sessizdir. Buradaki temel olay çürümedir. Rüzgâr ve yağmur, ağaçların ölü yaprak ve dallarını yere düşürür. Karıncalar, termitler, kırkayaklar,



da, özellikle de ormanın taş örtü (canopy) denilen en üst tabakasında olağanüstü bir canlı çeşitliliğiyle karşılaştılar. Artık bilim adamları, gezegenimizde 10 ile 100 milyon arasında canlı türünün yaşadığını düşünüyor ve bunların yarıya yakınının da yağmur ormanlarında bulunduğu iniyorlar.

Tropikal kuşağa yayılmış yağmur ormanları dünyadaki karaların yalnızca % 7'sini kaplar. Bunun yarıya yakın bölümü de Amazon Havzası'ndadır. Bu nedenle Amazon yağmur ormanı, dünyada en çok türün bir arada yaşadığı özel bir ekosistemdir.

Yüzlerce tür ağaç bulunan ormanın şaşırtıcı bir tabakalı yapısı vardır. Bu yapının en üstünde, taş örtü yer alır. Taş örtü, yerden 30-35 m yüksektedir ve ağaçların güneş gören dal ve yapraklarından oluşur. Havadan bakıldığında



Yağmur ormanının en alt tabakası tabana çok az güneş ışığı ulaşır. Bu yüzden de gündüzleri bile loş hatta karanlıktır.



mantarlar ve bakteriler ormanın temizlik işçileridir. Düşen yaprak ve dallar bu minik temizlik işçileri ve ağaç kökleri için besin oluşturur. Bu temizleme süreci hızlı bir süreçtir. Taban sürekli temizdir.

Ormanın büyük bir bölümü kuru toprak üzerindedir. Öteki bölümse ırmağın –Amazon ve kolları– kıyısında yer alır. Bu ikinci bölüm, yılın belli bir döneminde (Kasım ile Haziran ayları arasındaki yağmur mevsiminde) taşan ırmak suları altında kalır. Bu bölgeye her ne kadar yılın her döneminde yağmur yağsa da bölgede iki mevsim yaşanır: Yağışlı ve daha az yağışlı. Az yağışlı mevsimde yılda 750-2500 mm yağış düşer. Yağmur mevsiminde bu miktar iki katından fazla artar; 1500-4500 mm. Yağmur mevsimi sona erip Amazon yatağına çekildiğindeyse geride çok verimli bir toprak tabakası bırakır. Eskiden insanlar, bu kadar çok bitki barındırdığı için Amazon yağmur ormanının çok verimli topraklar üzerinde oluştuğunu düşünüyorlardı. Ama artık biliniyor ki Amazon toprağı besin açısından



fakirdir. Ağaç köklerinin yarından fazla bir bölümü toprağın yalnızca 20 cm altındadır. Ağaçlar ve öteki bitkiler, besinlerini topraktan değil de hızla çürüyen ölü hayvan, yaprak ve dallardan sağlar. Kısacası Amazon'da ölen canlılar ötekilerini besler.

Amazon'da fauna, tür çeşitliliği açısından floradan daha zengindir. Havzada 8 000'in üzerinde yalnızca böcek türü sınıflandırılmıştır. Ateşböceklerinin, arıların, sivrisineklerin, adı daha konmamış garip görünümlü böceklerin ve kuşkusuz rengârenk kanatlarıyla dikkat çeken kelebeklerin yüzlerce türü bulunur. Tek bir ağacın üzerinde 650 farklı böcek türünün bir arada yaşadığı saptanmıştır.

Kolları ve kolların arasına serpiştirilmiş yüzlerce gölle birlikte Amazon, engin bir tatlısu denizi gibidir. Bu tatlısu denizinde yaşayan 1500 dolayında balık türü saptanmıştır. Ama hâlâ keşfedilememiş yüzlerce türün olduğu sanılmaktadır. Balıklar Amazon'un yoksul insanları için önemli bir protein kaynağıdır. Öte yandan dev kedibalıkları ve dünyanın en büyük tatlı su balıklarından biri olan *pirarucuların* ticari

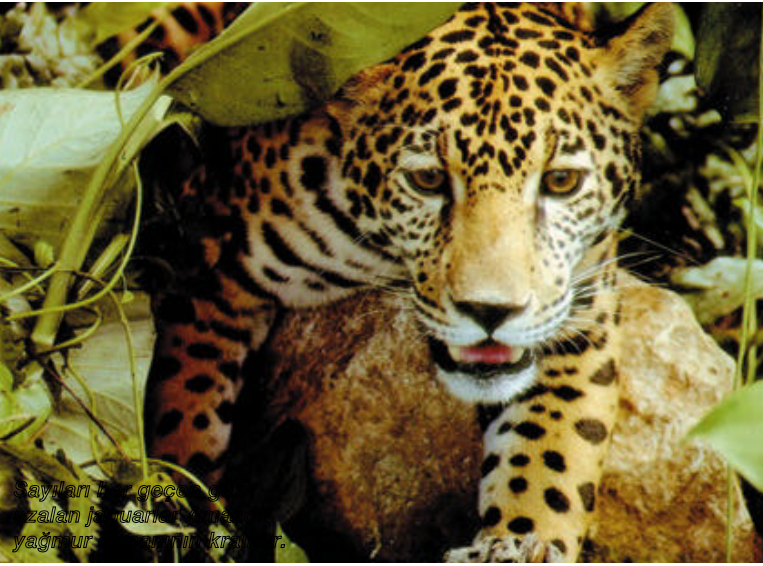
değerleri de vardır. Ama kentlerdeki balık pazarlarında daha birçok balık türü satılır. Ne yazık ki kentlerin balık gereksinimini karşılamak amacıyla yapılan aşırı avlanma sonucunda kimi bölgelerdeki balık sayısında ciddi bir azalma olmuştur. Balıklar yalnızca etleri için yakalanmaz. Amazon'da küçük ama gözcü görünümüne yüzlerce tür balık da yaşar. Bunlar, Iquitos ve Manaus üzerinden tüm dünyaya akvaryum balığı olarak satılır.

Balıkların yanı sıra, timsahlar derileri için, kaplumbağalar etleri için, mantarlar ve dev denizinekleri hem etleri hem de yağları için aşırı bir biçimde avlanır. Bu yüzden de bu türlerin soyları, tükenme tehlikesiyle karşı karşıyadır. İrmakta bunlardan başka uzun burunlu, pembe tatlı su yunusları, piranhalar, suyılanları, kemirgenler ve daha yüzlerce tür hayvan yaşar. Amfibi ve sürüngen türlerinin sayısı 400'ün üzerindedir. Yalnızca yılanların 90 türü bulunur.

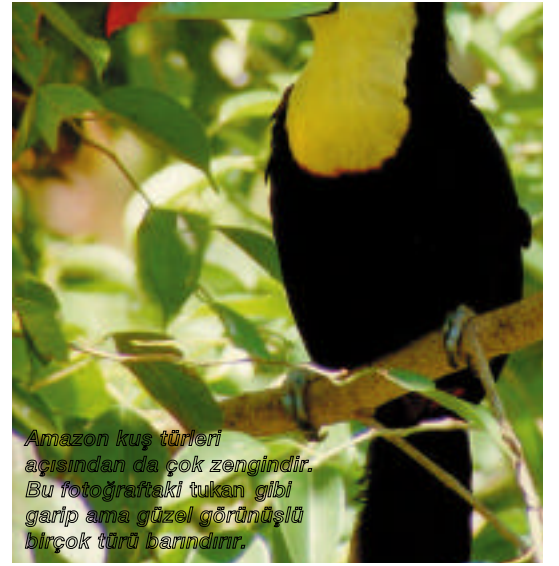
Ormanın kralıysa kuşkusuz jaguardır. Az sayıda kalmış bu görkemli hayvanların yanı sıra, kedigillerin beş farklı türü daha bulunur ormanda. Amazon kuş türleri açısından da çok zengindir. Papağanlar, muhabbet kuşları, balıkçılar, ağaçkakanlar, karabataklar, doğanlar, kartallar ve daha yüzlerce tür kuş vardır. Kuşların yerini geceleri aralarında vampir yarasaların da bulunduğu onlarca tür yarasalar alır. Bunların yanında tapirlerden maymunlara, geyiklerden mandalara, bildiğimiz ya da adı daha konmamış binlerce tür hayvan yaşar Amazon'da.

Amazon Havzası'ndaki bu karmaşık ekosistemde türlerin sürekliliği birbirlerinin yaşamına sıkı sıkıya bağlıdır. Bitki ya da hayvan olsun, her bir tür, bu milyon parçalı sistemin küçük bir bölümüne katkıda bulunur. Ağaçların, ağaçlardaki epifitlerin ve mantarların, maymunların, vampir yarasaların, kartalların, papağanların, ırmaktaki timsahların, piranhaların ve nilüferlerin, gözle görülmeyen mikroorganizmaların, hepsinin farklı katkıları vardır içinde yaşadıkları bu dev ekosisteme. Burada çok hassas dengeler söz konusudur. Yağmur ormanı tüm bu türlerle birlikte var olur. Tek bir türün bile ortadan kalkması birçok dengeyi bozar.





Sayıları hızla azalıyor. Yağmur ormanları yok oluyor.



Amazon kuş türleri açısından da çok zengindir. Bu fotoğraftaki tukan gibi garip ama güzel görünümlü birçok türü barındırır.

Yok Olan Gelecek

Michael Zasloff, yıllardır kurbağalar üzerine araştırma yapan bir doktor ve aynı zamanda da bir biyokimyacıdır. Zasloff 1986'da Afrika pençeli kurbağası üzerinde çalışırken bu kurbağaların enfeksiyona hiç yakalanmadığını fark etmişti. Hatta ameliyat edilen ve sonra da bakteri kaynayan çamurlu sulara bırakılan kurbağalarda bile hiçbir enfeksiyon ortaya çıkmıyordu. Bu şaşırtıcı konuda, iki aylık yoğun bir çalışmanın sonunda, bu tür kurbağaların derisinde daha önceden bilinmeyen bir tür antibiyotik üretildiğini buldu. Bu antibiyotiğe *megainin* adını verdi. Megainin hemen hemen bilinen tüm bakterileri öldürebilen bir antibiyotikti. Daha sonra da benzer bir savunma sisteminin tüm kurbağalarda bulunduğu anlaşıldı. Ne var ki kurbağaların bu özelliğini ilk fark eden Michael Zasloff değil. Çinliler yüzyıllardır kimi yaraların ve ısırıkların üstüne kurbağa sararak sağaltıyorlar.

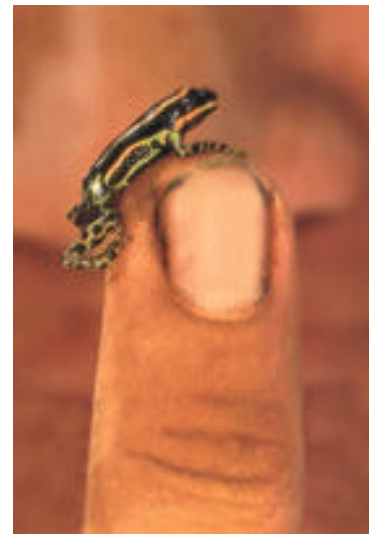
Bu tür doğal tedavi yöntemleri, bize biraz garip gelebilir ama kullandığımız her dört ilaçtan birinin doğa kökenli olduğunu da unutmamak gerek. Steroitler, penisilin, morfin ve aspirin bunlara yalnızca birkaç örnektir. Doğadan elde edilen ilaçlara bir başka örnek de *taxol*. Göğüs ve yumurtalık kanserine karşı kullanılan taxol, Pasifik porsu kağacının kabuğundan elde ediliyor. *Squalamine* denilen doğal bir steroit de tümörlere giden kan damarlarındaki dolaşımı engelleyerek kanser gelişimini önüyor. Squalamine, 1992'de bir köpekbalığı türünün karaciğerinde keşfedildi.

Bunlar gibi daha onlarca örnek bulmak hiç de zor değil. Artık birçok bilim adamı, Alzheimer hastalığından kansere, AIDS'ten baş ağrılarına kadar birçok sağlık sorununun çözümünün doğada bulunduğu inaniyor. Öte yandan doğadaki canlıların hâlâ çok küçük bir bölümünü tanıyorlar. Tanıdıkları-

nın da küçük bir bölümünü incelemiş durumdadır.

Canlı türlerinin bu denli çok olmasına karşın, günümüzde türler, milyonlarca yıldır benzeri görülmeyen bir hızla yok oluyor. Bilim adamları her gün onlarca canlı türünün ortadan kalktığını söylüyorlar. Başka bir deyişle 65 milyon yıl önceki son büyük "türlerin yok oluşü"nden bu yana en hızlı tür yok oluşü yaşanıyor. Bu durumun tek sorumlusu da insan. İnsanlar kereste üretmek, otlak ve tarım alanı açmak amacıyla, dünyadaki canlı türlerinin yarısının yaşam alanı olan yağmur ormanlarını yok ediyor.

Amazon'daki orman kıyımı ve buna bağlı olarak da canlı türlerinin hızla ortadan kalkması 1960'larda başladı. 1990'a gelindiğinde, havzadaki yağmur ormanlarının % 10'unun yok olduğu tahmin ediliyor. 1992'de Rio de Janeiro'da yapılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda Ama-



Yeryüzündeki karaların yalnızca % 7'sini kaplayan yağmur ormanlarının en büyüğü Amazon'dur. Bu dev yağmur ormanı, on milyonlarca canlı türünün uyum içinde bir arada yaşadığı bir yeryüzü cennetidir. İnsan etkinlikleri yüzünden her gün daha adı bile konmamış onlarca canlı türünün ortadan kalkması bu eşsiz ekosistemin hassas dengesini onarılması olanaksız bir biçimde bozmaktadır.



Sürekliliğini yalnızca Amazon'un kesintiye uğrattığı yağmur ormanının değişik bölgeleri gerçekte birbirlerinden yalıtılmış gibi çok farklı türleri içinde barındırır. Bilim adamları bunun nedenini daha bulabilmiş değildir.

zon'da yaşanan orman kıyımı ve bunun çevresel etkileri üzerinde duruldu. Amazon Havzası'nın, küresel iklim sisteminin en önemli öğelerinden biri olduğu ve biyoçeşitlilik açısından da dünyanın en zengin bölgesi olduğu vurgulanarak, bölge ülkelerinin daha duyarlı davranmaları istendi. Ne var ki o ülkeler, bu sorunların yalnızca kendilerini ilgilendiren ulusal konular olduğunu ileri sürdüler.

Amazon'da soyları tükenme tehdidiyle karşı karşıya kalanlar ne yazık ki yalnızca bitki ve hayvanlar değil. Bir zamanlar yağmur ormanının tek egemeni olan yerli kabilelerinin sayısı her geçen gün azalıyor. Bugün Brezilya'da 180 farklı dil konuşan 150-200 binlik bir yerli nüfus kalmış durumda. Peru, Kolombiya, Bolivya ve Ekvador'da da 400 000 dolayında yerlinin yaşadığı tahmin ediliyor.

Binlerce yıldır ormanda yaşayan yerliler, ormanla şaşılacak bir uyum içindedir; onu çok iyi tanır ve kaynaklarını çok akıllıca kullanırlar. Kanoların hangi ağaçtan yapılacağını, hangi ağacın yakacak olabileceğini, ok, yay ve kalkan yapımında hangi ağacın seçilmesi gerektiğini bilirler. Yenilebilen ve de kesinlikle yenilmemesi gereken bitkileri tanırlar. Dokumada, boya yapımında, tedavide kullanılacak, yağ çıkarılabilecek bitkileri bilirler. Ormanda ilkel yöntemlerle tarım yaparlar. Yerli kabileleri küçüktür. Bu nedenle gereken tarım arazisi de küçüktür. Tarım yapacakları orman bölgesindeki ağaçları, uygun dönemde kesip kurumaya bırakırlar; sonra da yakarlar. Küllü toprak, bitkiler için besin yönünden zengin bir yatak oluşturur. Tatlıpatates ve muzun da içinde bulunduğu 50'ye yakın bitki yetiştirir-

ler. Ancak toprak, verimliliğini bir-iki yıl içinde yitirir. Bunun üzerine yerliler de bu alanda tarım yapmayı bırakır, yeni bir alana geçerler. Terk edilen tarım alanı da kısa bir süre içinde yeniden ormana dönüşür. Bu tarımsal etkinliğin ormana herhangi bir zararı olmaz. Yerliler tarımla uğraşmanın yanı sıra avlanır ve balık tutar. Hayvanlar onları fark etmeden çok önce, onlar hayvanların seslerini duyar, ayak izlerini ayırt eder ve hatta kokularını alırlar. Yerliler çevrelerindeki bitkilerden ve avladıkları hayvanlardan çok çeşitli amaçlarla yararlanırlar. Örneğin yalnızca palmiyeden, yiyecek, yakıt ve cila elde ederler; yağını çıkarır, liflerini dokur ve ilaç olarak kullanırlar; ondan olta iğnesi yaparlar; gövdesinden tarak, bardak, oyuncak, çalgı, ok ve kalkan yaparlar. Kısacası yerliler için orman bazen manav ya da kasap bazen eczane ya da hırdavatçı bazen de oyuncakçıdır.



Her gün onlarca hektar ormanın yok edilmesi birçok canlı türünün ortadan kalkmasına yol açarken binlerce yıldır ormanın tek egemeni olan yerlilerin de yaşam alanları giderek daralıyor.

Kimi kabileler ormanın derinliklerinde yaşar. Bu nedenle dış dünyayla ilişkileri yok denecek kadar azdır. Hatta bazılarının hiç yoktur. Birçok bölgede de yerliler yabancılara karşı pek konuksever davranmaz. Gerçekte bu tavırlarında haksız da sayılmazlar. Çünkü karşılaştıkları ilk andan itibaren yerliler, "uygar insan"ın elinden çok çekmiştir. Onlar, yerlileri ya doğrudan öldürmüş ya da Avrupa'dan taşıdıkları ve onların bağışıklık sistemlerinin yabancı olduğu hastalıkları bulaştırarak kitlesel ölümlere yol açmışlardır. Hayatta kalanları köle olarak kullanmış ya da kültürlerini küçümsemiş, basit ve kaba bularak "ilkel" diye aşağılamışlardır. Daha sonraları da onları, kendileri gibi yaşamaya zorlayarak "kurtarmaya" yönelmişlerdir. Haklarını geri almak için son yıllarda yerlilerin gösterdiği çabalar ve uluslararası çevre örgütlerinin de etkinlikleri sayesinde bugün artık yerlilere daha farklı davranılıyor. Bu çabaların sonunda kimi Amazon ülkelerinde, onlara geniş orman alanları tahsis edildi. Yine de üzerlerindeki baskı sona ermiş değil. Ugradıkları haksızlıklara karşı seslerini çıkaramayan hayvanlar ve bitkiler içinse durum her geçen gün daha kötüleşiyor.

Barındırdığı milyonlarca canlı türü, dünyanın iklim sistemine ve oksijen çevrimine önemli katkılarıyla Amazon Havzası yalnızca doğabilimciler için değil, tüm doğaseverler için yeryüzünde bir cennettir. Ama gerekli önlemler alınmazsa bu cennet yitirilecek, 20-30 yıl sonra belki de özlemle anılacaktır.

Çağlar Sunay

Kaynaklar:

Van Dyk, J., The Amazon, National Geographic, Şubat 1995
Colinvaux, P., The Past and Future Amazon, Scientific American, Mayıs 1989

<http://ethnobotany.org/amtg1.html>
Encyclopedia Britannica